

OSNOVNE POSTAVKE RADA S RODITELJIMA ODGAJANIKA U ZAVODSKOM TRETMANU

Antonija Žižak

Fakultet za defektologiju
Sveučilište u Zagrebu

Stručni rad

UDK: 343.81

Primljeno: 16. 3. 1984.

Nikada nisam vjerovao u ona rješenja dječijih problema koja na bilo koji način ne uključuju i njihove roditelje.

Sheldon H. White

SAŽETAK

Među zadacima zavodskog tretmana djece i omladine s poremećajima u ponašanju nalazi se i rad s roditeljima. U ovom su radu naznačene osnovne postavke tog rada i to tako da su prikazani rezultati nekih novijih istraživanja na području rada s roditeljima, a slijede ih neka praktična razmišljanja.

Iz prikaza istraživanja o temi rada s roditeljima slijedi da je rad na mijenjanju odnosa prema jedno od najtvrdokornijih tretmanskih područja, da se maloljetnici ipak najčešće nakon završenog tretmana vraćaju u obitelj, da postoji razlika u percepciji vlastitih roditelja između maloljetnih delinkvenata i „normalne“ populacije, da je motiviranje roditelja za sudjelovanje u tretmanu najteži dio posla u radu s roditeljima te populacije, da su majke podatnije za pozitivne promjene u toku obiteljske terapije i sl.

U prikazu nekih praktičnih iskustava u radu s roditeljima odgajanika naznačene su neke pretpostavke u tom radu, a navedene su također i neke osnovne karakteristike individualnog i grupnog rada s roditeljima odgajanika u zavodskom tretmanu.

1. UVOD

Roditelji imaju veliki stupanj slobode u svjesnom ili manje svjesnom izboru onih socijalnih ponašanja koja će poticati, njegovati i nagrađivati kod svoje djece, ili pak, s druge strane, ponašanja koja će prevenirati, suzbijati ili kažnjavati.

Može li upravo ta „sloboda“, koju možemo shvatiti i kao neznanje, nesvjesnost vlastite uloge u formiranju i odgoju djeteta, biti direktan ili manje direktan uzrok po-

javi poremećaja u ponašanju kod djece i omladine?

Može li dijete – maloljetnik biti resocializiran i preodgojen a da roditelji u tome uopće nisu sudjelovali, odnosno da roditelji i cjelokupna porodična struktura nisu bili podvrgnuti smišljenom i planskom mijenjanju?

Jedan od značajnijih a istovremeno i jedan od najzanemarenijih zadataka zavodskog tretmana djece i omladine s poreme-

čajima u ponašanju je rad s roditeljima odgajnika koji se u tom tretmanu nalaze. Zanimarivanje toga bilo je jednako intenzivno i dugotrajno i u teoretsko—znanstvenom i stručno—praktičnom području, na što su već prije upozoravali neki autori (Trček, 1969. i Hočevar, 1972).

Stoga ovaj rad i ima dva podjednako važna cilja. S jedne strane želi se upozoriti na novija teoretska i znanstvena dostignuća na području rada s roditeljima odgajnika, a s druge potaknuti razmjenu praktičnih iskustava na području zavodskog tretmana, koja za sigurno postoje, najvjerojatnije kao izolirana iskustva pojedinih ustanova i stručnih radnika, nedovoljno poznata široj stručnoj javnosti.

2. PRIKAZ NEKIH DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Poznato je da dijete u obitelji uči modele komuniciranja i uopće odnosa prema odraslima, autoritetima, vršnjacima i drugim ljudima, uči također kako da zadovolji svoje potrebe i želje, načine kako da donosi odluke i rješava konfliktne situacije, kako da prihvaća određeni „životni stil“, itd.

U novijoj stručnoj literaturi susrećemo istraživače koji pokušaju pronaći što ova generalna spoznaja znači u tretmanu djece i omladine s poremećajima u ponašanju, a isto tako i koje su mogućnosti i efekti mijenjanja djece i omladine (odgajnika) i odnosa dijete—roditelj uz istovremeno djelovanje na roditelje i odnose roditelj—dijete.

Ispitujući efikasnost „životnog modela“ u praksi institucionalnog tretmana maloljetnika Alice G. Miller (1981) dolazi do zanimljivih ali ne i iznenađujućih rezultata. Longitudinalnim ispitivanjem čiji je uzorak¹ obuhvaćao 33 maloljetnika i maloljetnice autorica je komparirala razinu funkcioniranja ispitanika u predtretmanskim i posttretmanskim periodu u odnosu na šest područja: područje obrazovanja, odnosa prema radu, ovisnosti, odnosa prema obitelji, odnosa prema vršnjacima i uključenost u društvenu zajednicu.

U odnosu prema dobivenim rezultatima za ovaj je rad važno izdvojiti ovo: utvrđene su statistički značajne razlike u razinama funkcioniranja na svim područjima u odnosu prema predtretmanskim periodu; na svim promatranim područjima funkcioniranja utvrđeno je poboljšanje; međutim, poboljšanje na području obiteljskih odnosa, iako značajno, bilo je najmanje. Autorica ističe da je tretman imao najmanje utjecaja upravo na odnos prema obitelji iako je obiteljska terapija bila sastavni dio programa tretman, a posebno naglašavajući da bi bilo važno saznati koliko su postignute pozitivne promjene odnosa maloljetnika prema obitelji rezultat rada s obitelji u toku tretmana, a koliko promjena u ponašanju i ličnosti maloljetnika. Međutim, na ovo pitanje navedena studija nije dala odgovor (Miller, 1981).

Reid i Hendricks su [1973, prema McAuley, 1982], komparirajući odnose u obiteljima normalne djece, djece s izraženom agresivnošću i djece čiji je

¹ Uzorak su sačinjavala 33 ispitanika oba spola, koji su prije tretmana bili dijagnosticirani kao delinkventi, narkomani i osobe asocijalnog ponašanja. Svi su ispitanici bili u tretmanu u „Karma House“, Maryland. Kriteriji za ulazak u uzorak bili su dobrovoljnost ispitanika i činjenica da su završili sve četiri faze tretmana (adaptacija na ustanovu, obrazovanje u internoj školi, adaptacija na obitelj i adaptacija na vanjsku sredinu).

glavni problem bila krađa, utvrdili da je do socijalnih promjena najteže dolazilo u obiteljima djece koja su krala. Također je utvrđeno da je u onom dijelu tretmana koji se odnosio na rad s obiteljima mnogo veći problem predstavljalo motiviranje roditelja da se uključe u tretman, a tek onda pronalaženje najadekvatnijih metoda rada s roditeljima (McAuley, 1982).

Prema navodima spomenutog autora (McAuley, 1982), Wahler i Gordon [1982] su utvrdili kako su roditelji maloljetnih delinkvenata najčešće konfuzni i orijentirani na traženje krivaca za nastale probleme. Razlozima činjenici da su roditelji maloljetnih delinkvenata nedovoljno efikasni u odgoju, autori smatraju nesposobnost za adekvatnu komunikaciju s djecom i nemogućnost objektivne procjene djeteta i sebe.

Kempe je proučavao efekte rada s roditeljima djece koja su bila zanemarivana i zlostavljana od roditelja (Kempe, 1974). Radilo se o ispitivanju efikasnosti četiriju načina rada s takvim roditeljima (terapija—laici, udruženje anonimnih roditelja, centri za krizne situacije, dnevni centri za djecu). Pokazalo se da ni jedan od četiri promatrana načina rada nema zadovoljavajuće efekte kod 10% roditelja koji su zanemarivali ili zlostavljali svoju djecu. Tih 10% roditelja uglavnom su bili dijagnostificirani kao sociopate i shizofreničari. Prema mišljenju autora u takvim je situacijama jedino efikasno oduzimanje roditeljskog prava. U ostalih 90% slučajeva rad se pokazao uspješnim, osobito u situacijama kada je dijete bilo izdvojeno iz obitelji, ali kada je bila ostavljena mogućnost čestih i organiziranih kontakata roditelja s djecom. U oko 80% slučajeva tretman roditelja trajao je do osam mjeseci,

a samo u 10% slučajeva i duže od toga. Najuspješniji od četiri analizirana načina rada s roditeljima i djecom pokazao se dnevni centar za djecu, gdje su roditelji mogli gotovo svakodnevno kontaktirati s djecom, ali gdje su istovremeno susretali druge roditelje i imali mogućnost uvida u tuđe probleme i načine rješavanja tih problema te uspoređivali svoju djecu s drugom djecom i sami uočavali napredak u odnosima obitelj—dijete.

Komparirajući grupu od 47 maloljetnika i maloljetnica u dobi od 13 do 17 godina, koji su bježali od kuće i kontrolnu grupu identičnu po veličini, spolu i dobi, ali koji nisu bježali od kuće, Wolk i Brandon (1977) nalaze da su se promatrane grupe međusobno razlikovale u dva od promatrana tri obilježja percepcije vlastitih roditelja. Razlike su postojale u odnosu prema podršci i kažnjavanju od roditelja, a nisu postojale u odnosu prema količini kontrole maloljetnika od roditelja.

Rezultati također ukazuju da su maloljetnice koje su bježale od kuće bile najviše kontrolirane i kažnjavane od roditelja (kontrolirane više od majke, a kažnjavane više od oca), a da su pri tome imale relativno malo podrške od roditelja (naročito oca). Maloljetnici koji bježe od kuće bili su, u odnosu prema drugim promatranim podgrupama, najmanje kontrolirani i s najmanje podrške od roditelja (naročito oca), ali su bili dosta kažnjavani (pretežno od oca). Nasuprot njima, maloljetnici koji ne bježe bili su najmanje kažnjavani i s najviše podrške i relativno malo kontrole. Također, potrebno je pripomenuti, u „normalnoj“ populaciji nije bila uočljiva bitnija razlika u percepciji vlastitih roditelja između maloljetnika i maloljetnica.

Pokušavajući objasniti zašto netko tko

nije striktno kontroliran bježi², autori navode kako su Peterson i Bronfenbrenner (1975, prema Wolk i Brandon, 1977) utvrdili da je uloga oca veoma važna za socijalizaciju djece, ali različitog doprinosa s obzirom na spol, i da je potrebno mnogo discipline i autoriteta kako bi se kod dječaka razvio osjećaj odgovornosti. Bježanje od kuće u takvom se kontekstu smatra nezrelim i neadaptiranim ponašanjem, što može biti posljedica odsutnosti potrebne kontrole i razumnih ograničenja od roditelja. To su ujedno i momenti na koje treba obratiti pažnju u toku rada s maloljetnicima i roditeljima (Wolk i Brandon, 1977).

Petterson i Fleischman [1979, prema McAuley, 1972], baveći se obiteljskom terapijom roditelja „problem—djece“, utvrđuju da su promjenama u toku tretmana sklonije majke i to u smislu da su sve manje kažnjavale djecu, a da su te kazne istovremeno bile sve efikasnije. Kod očeva ove djece uočen je isti smjer mijenjanja, ali ne takvog intenziteta kao kod majki. Majke ne samo da svoju „problem—djecu“ doživljavaju boljom, nego im se takvom čini cjelokupna obitelj (McAuley, 1982).

Forehand [1979, prema McAuley, 1982] je otišao i dalje pa je utvrdio da promjene nastale u obitelji pod utjecajem terapeutskog procesa ne nastaju samo zbog toga što su roditelji naučili nove odgojne postupke, nego i zbog toga što su roditelji naučili uočavati ponašanje i mijenjanje vlastitog djeteta (McAuley, 1982).

Jedno od istraživanja (Anderson, Chitwood, Hayden, 1982) bilo je neuobičajeno i posebno zanimljivo, a bavilo se ispitivanjem osjećanja roditelja djece sa smetnja-

ma u razvoju (bez obzira na karakter oštećenja — problema) u kontaktu sa stručnjacima koji rade s njihovom djecom. Utvrđeno je da se roditelji najčešće osjećaju neadekvatnima, da se osjećaju konfuzno, zastrašeno, zabrinuto i bojažljivo, da su anksiozni i iscrpljeni ili pak da su puni nade. Nasuprot tome, stručni radnici se u kontaktu s roditeljima osjećaju sigurno, energično i adekvatno, nadalje, oni se osjećaju stručno, sposobno i smireno, puni su samopouzdanja i osjećaju da pomažu i djeci i roditeljima.

Nedavno završeno ispitivanje efikasnosti zavodskog tretmana maloljetnika u SR Hrvatskoj na uzorku od 628 odgajnika otpuštenih iz šest odgojnih zavoda i odgojno—popravnih domova u razdoblju od 1. 01. 1972. do 31. 12. 1975. godine, pokazalo je da se oko 59% ispitanika nakon završetka tretmana vratilo i još duže vrijeme živjelo s roditeljima, a da pri tome nije poznato kako su te obitelji funkcionirale u odnosu prema periodu prije tretmana (Poldrugač, 1983). Utvrđeno je također da se oko 18% odgajnika nakon tretmana vratilo u obitelj s izrazito poremećenim odnosima, a oko 24% u obitelji s donekle poremećenim odnosima. Značajno je da se 29% odgajnika nakon zavodskog tretmana vraća ili čak i dolazi iz razvedenih obitelji. U odnosu prema obrazovnom statusu roditelja utvrđeno je da oko 42% slučajeva očevi bivših odgajnika imaju osnovnoškolsko obrazovanje, a da je obrazovni status majki još niži (Bašić, Bujanović—Pastuović, 1983).

Neka su istraživanja bila više klinički orijentirana, baveći se treningom roditelja za uspješnije obavljanje njihovih rodi-

² Wolk i Brandon su pošli od pretpostavke da se bijeg od kuće javlja kao reakcija na pretjeranu kontrolu.

teljskih funkcija. Bez obzira na to da li su programi treninga roditelja bili zasnovani na psihoanalitičkoj i biheviorističkoj koncepciji, zajednički im je bio ishodišni moto — da ono što roditelji ne znaju u odnosu prema svojoj djeci može izazvati različite osjećaje kod njih, ali je sigurno da ih čini odgojno neefikasnijima nego kada bi znanje imali.

Iako većina programa naglašava, pa čak i stavlja u prvi plan odnose roditelji—dijete, čini se da je na tom planu posebno značajan doprinos dao Gordon (1976, prema Battaglia, 1981), koji odnose između roditelja i djece vidi kroz tri moguće solucije: mogućnost da dijete ima problem, mogućnost da roditelj ima problem te mogućnost da problema uopće nema (Battaglia, 1981).

Kako je za uspješnost tretmana jednako važno raditi i na poboljšanju odnosa dijete roditelj i rješavati roditeljeve probleme — naročito one koji su vezani uz odnos prema djetetu, to ćemo se u ovom pregledu osvrnuti na prve dvije moguće solucije.

Prema Gordonu (Battaglia, 1981) roditelji se u situaciji kada dijete ima problem ponašaju na jedan od ovih osam načina.³

1. **imperativno** — roditelj nastoji kontrolirati situaciju izdavanjem naredbi i zavođenjem reda, što kod djeteta izaziva

ogorčenje, ljutnju i obranaštvo;

2. **prijeteći** — roditelj stavlja u izgled neko zlo ukoliko dijete ne udovolji njegovim željama, što kod djeteta izaziva ljutnju, strah, zaplašenost, ali i pokornost;

3. **moralizatorski** — roditelj djetetu propovijeda vlastite stavove, što je redovito posljedica pretjerane brige, što, međutim, kod djeteta izaziva osjećaj krivnje;

4. **poučavajući** — roditelj nastoji riješiti situaciju snagom znanja i argumenata. Ova intelektualistička orijentacija dovodi do pokornosti i/ili osjećaja neadekvatnosti i straha pred sposobnostima roditelja;

5. **kritički** — roditelj ponižava dijete zbog iskazanih osjećaja, jer sam smatra da negativna osjećaja ne treba očitovati, što kod djeteta može izazvati osjećaj manje vrijednosti;

6. **analitički** — roditelj nastoji analizirati postupke djeteta i nastoji razjasniti zašto se baš tako i tako ponaša. Takvo postupanje može izazvati različite efekte kod djeteta, što ovisi o tome da li je roditeljeva analiza bila dobra ili ne. Ako je bila točna, dijete može biti posramljeno, a ako je netočna, dijete se ljuti zbog neshvaćenosti od roditelja;

7. **tješiteljski** — roditelj „previda“ osjećaje

³ Radi lakšeg uočavanja razlika među pojedinim načinima reagiranja roditelja popratit ću ovu Gordonovu shemu primjerom.

Sin dolazi iz škole i kaže majci: „Profesorica iz povijesti je odvratna kravetina. Svi je mrzimo. Ja bih je mogao ubiti“. Majka može reagirati, na primjer, ovako:

1. „Neću da te ikada više čujem da tako govoriš o svojim profesorima.“

2. „Ako te ikada više čujem da se tako izražavaš, smanjit ću ti džeparac“.

3. „Strašno je to kada mladi ljudi kažu da nekoga mrze. Ti ne bi trebao mrziti svoje profesore, to nije lijepo“.

4. „Ti si već dovoljno star da shvatiš da su ljudi različiti i da ti svi profesori ne mogu podjednako odgovarati. Kad to shvatiš, moći ćeš svoja očekivanja od drugih ljudi uspješnije udešavati“.

5. „To je djetinjasto, to što sada govoriš. Zaista ne vidim razloga takvom neodgovornom ponašanju“.

6. „Aha (...) ti sigurno opet nisi spremio povijest i bio si prozvan na satu“.

7. „Tvoj brat upravo uči matematiku za sutrašnji kontrolni rad, zašto mu ne pomogneš, ti si pravi maher za matematiku“.

8. „Jesi li gladan? Ako tata uskoro ne dođe s posla, objedovat ćemo opet bez njega.“

i problem koji je dijete izrazilo, što izaziva osjećaj neshvaćenosti kod djeteta;

8. svraćanjem pozornosti — problem se rješava svraćanjem pozornosti na druge sadržaje, što kod djeteta izaziva osjećaj da roditelja on i njegovi problemi uopće ne zanimaju, sve do osjećaja odbačenosti.

U situaciji kada djetetovo ponašanje predstavlja problem za roditelja, prema Gordonu, moguće su tri globalne reakcije roditelja:

Prvom mogućom reakcijom roditelj šalje poruku djetetu i pri tome u poruku ugrađuje soluciju budućeg djetetovog ponašanja i to kroz zapovijed, prijetnju ili nagovaranje, što kod djeteta izaziva ogorčenje i otpor, a također ne pridonosi rješavanju problema niti izgradnji odnosa roditelj—dijete;

Druga moguća reakcija u situaciji kada roditelj ima problem je usmjerena na poniženje djeteta i to s pomoću kritike, posramljenja i davanja djetetu pogrđnih imena, što kod djeteta izaziva osjećaj krivnje i bezvrijednosti i onemogućava razvoj samopouzdanja. I takav način rješavanja problema ne poboljšava odnos roditelj—dijete;

Gordon se zalaže za treći tip reakcije i naziva je ja—poruka. Ja—poruke su usmjerene na objašnjenje roditeljevih osjećaja djetetu, s jedne strane, i na poštivanje djetetovog ponašanja, s druge strane. Svaka se takva poruka — reakcija roditelja mora sastojati iz tri dijela: opis osjećanja roditelja, opis djetetovog ponašanja i opis posljedica konkretnog ponašanja.

Poznavanje Gordonove sheme odnosa dijete — roditelj u situacijama kada postoji problem (bilo u djeteta, bilo u roditelja),

bitno je i za odgajatelje u zavodskom tretmanu zbog dva razloga. U prvom redu time se bogati lepeza znanja o odnosima roditelja i djece i samim time omogućuje uspješniji rad i s djecom i s roditeljima. A zatim, svi smo svjesni činjenice da su odgajatelji uvijek, a posebice u zavodskom tretmanu, htjeli to oni ili ne, donekle i surogat za roditelje. To znači da i društvo i odgajnici od njih očekuju da se donekle ponašaju kao roditelji, a oni to po pravilu i čine. Možda im u tom dijelu rada može pomoći i prezentirana shema odnosa.

Ovaj prikaz ne bi bio potpun a pozornost ne bismo svratili i razmišljanjima Bruna Bettelheima, naročito onima koja se odnose na rad s roditeljima emocionalno poremećene djece.

Bettelheim naime smatra da nas iskustvo uči da kontakti između nastavnika i odgajatelja emocionalno oštećene djece s jedne strane i njihovih roditelja s druge strane donose više štete nego koristi (Bettelheim, 1983). Naime, smatra autor, kontakte s roditeljima treba da obavljaju oni stručni radnici koji nisu u tako čvrstom kontaktu s djecom, i to zbog dva razloga. Vrlo je bitno da osoba koja kontaktira s roditeljima ima mogućnost distanciranja od eventualne kritike roditelja i samim time adekvatnog odgovora na tu kritiku. Odgajatelji to ne mogu jer su redovito i emocionalno angažirani u odnosu prema djetetu. Drugi je razlog u tome što se upravo zbog emocionalno angažmana u odnosu prema djetetu i kod roditelja i kod odgajatelja javlja želja za uspoređivanjem postupaka.

Prikaz nekih dosadašnjih istraživanja i pristupa u radu s roditeljima imao je za svrhu da se još jedanput naglasi kompleksnost i težina ovog tretmanskog područja.

3. NEKA ISKUSTVA U RADU S RODITELJIMA ODGAJANIKA

Godinama odgajatelji djece i omladine s poremećajima u ponašanju nastoje pronaći najefikasnije putove motivacije i uključivanja roditelja u proces odgoja i preodgoja njihove maloljetne djece.

Ostvareni dometi pokazuju da smo još uvijek na počecima. Stoga nije suvišno navesti neke od pretpostavki kojima nužno treba udovoljiti prije nego se pristupi organizaciji i provođenju bilo kakvog rada s roditeljima u zavodskom tretmanu. Iako se niže navedenim pretpostavkama odriče bilo kakva hijerarhičnost, potrebno je ipak pripomenuti da su neke od pretpostavki zaista pretpostavke, neke su zahtjevi a neke principi.

- Karakteristike razvojne dobi i neadekvatnosti oblika ponašanja čine odnos roditelji – maloljetnik s poremećajima u ponašanju naročito složenim.⁴ Ta nas spoznaja usmjerava na uočavanje potrebe za stvaranjem kratkoročnih i aktivirajućih ciljeva koji bi kod roditelja budila potrebu za stvarnim angažiranjem u pomaganju maloljetniku da riješi svoj problem i na mijenjanju načina komuniciranja s maloljetnikom; dok bi kod maloljetnika djelovali u smislu razvijanja potrebe za pozitivnom percepcijom vlastite ličnosti, jačanja samopouzdanja te stvaranja realne slike o vlastitoj obitelji i prihvaćanjem te obitelji.
- U pripremi, organizaciji i provođenju rada s roditeljima u zavodskom tretmanu treba neprestano imati na umu da stručno osoblje s u radu je s roditeljima, a ne da se bori protiv njih ili da ih potpuno ignorira.

- Kao i cjelokupan rad na provođenju tretmana i rad s roditeljima treba da se odvija u terapijskoj atmosferi, što, uz ostalo, znači i to da se rad s roditeljima odvija informiranjem i poučavanjem s jedne strane, pa sve do izgradnje takvih odnosa između roditelja i osoblja koji će biti emocionalno obojeni odnosi pomoći, povjerenja i suradništva.
- U radu s roditeljima nema mjesta stručnoj, uvijek do neke mjere stigmatizirajućoj, a ujedno roditeljima teško razumljivoj terminologiji.
- Rad s roditeljima djece i omladine s poremećajima u ponašanju koja se nalaze u zavodskom tretmanu po pravilu će biti rezultat timskog pristupa unutar ustanove koja taj tretman provodi, ali isto tako i rada s roditeljima izvan te ustanove (npr. u centru za socijalni rad). Stoga taj paralelizam u radu treba dobro definirati i diferencirati.
- Pri razradbi programa rada s roditeljima odgajanika dobro je koristiti se nekim općim spoznajama o ovoj populaciji. Npr. voditi brigu o obrazovnom i socijalnom statusu roditelja, o činjenici da se na majke lakše djeluje i da su podložnije pozitivnim promjenama, o prisutnosti patološkog u obiteljskim odnosima i sl. Uz poznavanje roditelja i obiteljske situacije svakog pojedinog odgajanika takve opće spoznaje pomažu da se izbjegne zacrtavanje nedostiznih ciljeva u radu s roditeljima.
- Rad s roditeljima zahtijeva i neka specifična znanja i iskustva, naročito kada je u pitanju grupni rad.

Sa stanovišta prakse mogu nas potom zanimati mogući oblici rada s roditeljima.

⁴ Razdoblje adolescencije je vrijeme kada utjecaj i autoritet roditelja slabi, a raste utjecaj vršnjaka i nekih drugih pojedinaca. Autonomija kojoj maloljetnici teže još od ranog puberteta sve više postaje aktivna i kreativna, a sve manje normativna i sljedbenička.

Dosadašnja praktična i teoretska iskustva govore da je taj rad moguće organizirati u dva osnovna oblika — individualni i grupni rad.

3. 1. Neke karakteristike individualnog rada s roditeljima odgajanika

Individualni rad s roditeljima uglavnom se ostvaruje u najdirektnijem kontaktu, ali su isto tako vrijedni i značajni pismeni i telefonski kontakti, što je s obzirom na dislociranost ustanove za institucionalni tretman često i razumljivo.

Ako maloljetnik, odnosno roditelj, nije već ranije posjetio i upoznao se s ustanovom (što je poželjno), tada je primanje u ustanovu, procedura primanja i prvi dan boravka u ustanovi vrlo važno. Poželjno je da primanju prisustvuju i roditelji. Zašto? Pa ukoliko prisustvovanje primanju u ustanovi i nema drugih efekata, to je bar za roditelje osvjedočeni kraj dugo iščekivanom izdvajanju maloljetnika iz obitelji, kraj nedefiniranim odnosima u obitelji, često preopterećenim međusobnim optuživanjima njenih članova, početak „odmora“ od brige za „veliki problem“, a istodobno buđenje novih nada za budućnost djeteta i obitelji. Zbog značaja prvoga posjeta roditelja ustanovi (naročito ako je to u toku primanja), za taj se posjet treba dobro pripremiti i pokazati roditeljima da su dobrodošli. Primanje pripremimo već i zato što smo kao stručnjaci svjesni onoga što roditelji najčešće ne znaju i čega nisu svjesni — svojih konfuznih stanja i emocija i prema djetetu i prema ustanovi. Te će pripreme katkad značiti i povećane materijalne izdatke za ustanovu (možda nekoliko obroka više, osiguranje prenoćišta za roditelje i sl.), no učinak upravo takvih gesta gostoprimstva i

brige za roditelje može biti neprocjenjivo dragocjen.

Odgajatelji i ostali stručnjaci treba da su, pogotovu u početnoj fazi tretmana, diskretni i taktični posrednici između odgajanika i njegovih roditelja. To je potrebno stoga što u početku tretmana maloljetnici vrlo često odbijaju sve pa i kontakt s roditeljima. U nekim slučajevima rascjep s roditeljima postojat će odranije, u nekim će slučajevima maloljetnici osuđivati roditelje za odbacivanje, a zapravo u pozadini toga stajat će neprihvaćanje ustanove i sl. U takvim uvjetima kontakti maloljetnika i roditelja zakočeni su i sputani, ili su pak prepuni agresivnih ispada od maloljetnika. Takvi su kontakti redovito sadržajno, a često i emocionalno siromašni. Stoga takvi kontakti, a i kontakti u adaptacijskoj fazi tretmana uopće, treba da bar u jednom njihovom dijelu proteknu uz obaveznu prisutnost odgajatelja. Prisutnost odgajatelja „između“ maloljetnika i roditelja ima nekoliko efekata. Maloljetnik se osjeća sigurnije i zaštićenije, roditelji svoju odgovornost i agresiju maloljetnika dijele s još jednom odraslom osobom, a odgajatelj može i promatrati i djelovati istovremeno. Nakon više takvih kontakata odgajatelj se može nametnuti roditelju kao model u komuniciranju s maloljetnikom, u načinu postavljanja zahtjeva, načinu dogovaranja, zajedničkom djelovanju i preuzimanju svog dijela odgovornosti.

Kako će se u radu s roditeljima odgajatelj a i drugi stručnjaci služiti pretežno onim metodama koje se zasnivaju na verbalnom komuniciranju, to sposobnost za vođenje razgovora ima veliko značenje za izgrađivanje adekvatnih odnosa s roditeljima odgajanika. Alexander je utvrdio da sposobnost komuniciranja, afektivnost, to-

plina i duhovitost terapeuta najviše pridonose uspješnoj suradnji s roditeljima u toku tretmana djeteta (McAuley, 1982).

Individualni rad s roditeljima odgajanika kretat će se u rasponu od informativno—dogovornog pa do edukativno—terapeutskog. To znači da su i ciljevi tog rada različiti od roditelja do roditelja i od faze do faze, a općenito govoreći kretat će se od svrsishodnog informiranja, analiziranja različitih situacija od posebnog interesa za maloljetnika i roditelja, nuđenja različitih solucija u problem — situacijama do zajedničkog pronalaženja rješenja i zajedničke pripreme otpusta iz ustanove.

Ovim ni približno nisu razmotrene sve najbitnije značajke individualnog rada s roditeljima. Ostaje još mnogo toga da se kaže, naročito o ciljevima rada s roditeljima i oblicima ostvarenja tih ciljeva.

3.2. Neke karakteristike grupnog rada s roditeljima odgajanika

Budući da organizaciju i provođenje grupnog rada s roditeljima odgajanika u zavodskom tretmanu nije lako oštvariti, gotovo da i nema takvih iskustava u našim ustanovama. Iznosimo o tom neka svoja zapažanja. Među razlozima takvom stanju su i dislociranost ustanova, odnosno fizička nemogućnost kontinuiranog kontakta s roditeljima, što je jedan od preduvjeta grupnom radu, zatim treba spomenuti nespremnost jednog dijela roditelja na kontakte s ustanovom, nedovoljnu motiviranost odgojnog i drugog stručnog kadra da se više angažira u radu s roditeljima odgajanika, nedovoljnu koordiniranost s ustanovama i institucijama, koje također sudjeluju u tretmanu odgajanika, itd.

Ciljevi grupnog rada s roditeljima čvrsto

su povezani uz karakteristike grupe roditelja. Da li da kriteriji za formiranje takvih grupa budu vrsta i intenzitet djetetovog problema, karakteristike i problemi roditelja, ili neka sretna kombinacija obadva spomenuta kriterija, pitanje je na koje tek treba odgovoriti.

Općenito govoreći, grupni rad s roditeljima organizira se radi rasterećenja roditelja, uvida u probleme i načina rješavanja problema u poticajnoj i terapeutskoj situaciji grupne atmosfere, kako bismo, s jedne strane, učinili roditelje podobnijima za djelovanje, i s druge strane, kako bi oni uspješnije djelovali na vlastitu djecu.

Uključivanje u grupni rad trebalo bi biti rezultat dobrovoljnosti i svjesne želje roditelja, a nikako prisile. Kako to postići kad znamo da roditelji nisu skloni iznošenju svojih problema pred grupom nepoznatih ljudi? Roditelji ne mogu u trenutku donošenja odluke o sudjelovanju u grupnom radu znati da će im spoznaja da i drugi ljudi imaju iste ili slične probleme predstavljati veliku pomoć i rasterećenje, da će osjećati veću sigurnost i samopoštovanje kad spoznaju da i drugi ljudi neke probleme rješavaju na sličan način, ili pak da će pronaći neka efikasnija rješenja za svoje probleme i sl.

Stoga motiviranje roditelja za uključivanje u grupni rad ima golemo značenje i treba da uslijedi prije nego što roditeljima pružimo mogućnost odlučivanja o sudjelovanju u grupnom radu. Bitan dio motivacije roditelja predstavlja i nuđenje mogućnosti odlučivanja o sadržajima grupne diskusije, bilo anonimno, bilo javno na grupi.

Ovo su samo naznake razmišljanja o osnovnim karakteristikama grupnog rada s roditeljima, pri čemu je niz bitnih pitanja

vezanih uz pokretanje, osmišljavanje i organizaciju tog rada ostao nedodirnut.

4. NEKE DILEME

Upravo zbog složenosti ovog tretmanskog područja niz je dilema koje se uz nje ga vezuju. Kako je razrješavanje tih dilema predujet unapređivanju rada s roditeljima odgajanika u zavodskom tretmanu, u ovom se radu navode neke od tih dilema:

- Znamo li dovoljno o radu s roditeljima djece i omladine s poremećajima u ponašanju?
- Da li je dislociranost ustanova u koji-

ma se provodi institucionalni tretman nepremostiva prepreka za sustavni rad s roditeljima?

- Da li je za organizaciju grupnog rada s roditeljima potrebno čekati da nam roditelji odgajanika budu obrazovaniji?
- Imamo li dovoljno iskustava o prednostima individualnog nad grupnim radom s roditeljima, ili obratno?
- Da li smo dovoljno ispitali mogućnost organizacije grupnog rada s roditeljima odgajanika koji se nalaze u zavodskom tretmanu u područnim centrima za socijalni rad?

LITERATURA

1. Anderson, W., Chitwood, S. i Hayden, D.: *Negotiating the Special Education Maze*. Prentice–Hall, Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1982.
2. Bašić, J. i Bujanović – Pastuović, R.: *Analiza socijalnog prostora maloljetnih delinkvenata nakon zavodskog tretmana*. U materijalima: „Provjera uspješnosti zavodskog tretmana maloljetnika na području SR Hrvatske”, Zavod za defektologiju Fakulteta za defektologiju, Zagreb, 1983.
3. Battaglia, J. A.: *A Parenting Manual which Integrates Material from Structural Family Systems Theory, Communication Theory and Behavior Management Theory*. Magistarski rad, Graduate Scholl of Arts and Sciences, Marywood College, Scranton, 1981.
4. Bettelheim, B.: *Ljubav nije dovoljna*. Naprijed, Zagreb, 1983.
5. Dobrenić, T. i Poldrugač, V.: *Neki društveno–moralni stavovi omladine s poremećajima u ponašanju*. DD Hrvatske i Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1974.
6. Hočevar, F.: *Razvijanje odnosov med gojencem in starši u času obravnave v zavodu in možnosti vračanja gojenca po odpustu v družino*. Diplomski rad, Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1972.
7. Kempe, C. H.: *Child Abuse and Neglect*. U knjizi Talbot, B. N.: *Raising Children in Modern America*, Little, Brown and Company, Boston–Toronto, 1974.
8. McAuley, R.: *Training Parents to Modify Conduct Problems in Their Children*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, Vol. 23, No 3, July 1982.

9. Miller, G. A.: A Study of the Life Model of Practice in A Residential Treatment Program for Adolescents. Doktorska disertacija, Graduate School of the University of Maryland, Baltimore, 1981.
10. Poldrugač, Z.: Opće karakteristike maloljetnika upućenih u odgojne ustanove u SR Hrvatskoj. U materijalima: „Provjera uspješnosti zavodskog tretmana maloljetnika na području SR Hrvatske, Zavod za defektologiju Fakulteta za defektologiju, Zagreb, 1983.
11. Trček, J.: Saradnja sa roditeljima u okviru programa rada vaspitača. Osvrti 2, SDDJ, Beograd, 1969.
12. Wolk, S. i Brandon, J.: Runaway Adolescents' Perceptions of Parents and Self. Adolescence, Vol. XII, No 46, Summer 1977. Libra Publishers, New York, 1977.

Summary

Work with parents represents one of the tasks of institutional treatment of children and youth with behaviour disorders. In this paper some basic guidelines for such work are described. First, some results of recent research in this field are presented, followed by some practical considerations.

Research data on work with parents show that the changing of the relations to the family is one of the most difficult areas of treatment, that in spite of it in most cases, after the treatment, minors return to their families, that there is a difference in perception of their own parents between juvenile delinquents and minors from the „normal“ population, that it is most difficult to motivate parents to cooperate in treatment of their delinquent children, that mothers are more prone to positive changes in the course of the family treatment etc.

Some basic characteristics of individual and group work with parents of juvenile delinquents treated in institutions are also discussed.